

**Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

**РАДЯНСЬКІ РЕПРЕСІЇ У ЗАХІДНИХ
ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ (1939–1953):
ІСТОРІЯ, ОСОБИСТОСТІ, ПАМ'ЯТЬ**

Колективна монографія

IZDEVNIECĪBA
BALTIJA
PUBLISHING

2022

УДК 94(477.8)"1939/1953"

Р 15

Рецензенти:

Дегтярьов Сергій Іванович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Сумського державного університету;

Футала Василь Петрович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

**Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка**
(протокол № 3 від 31 березня 2022 р.)

**Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України**
(протокол № 2 від 24 березня 2022 р.)

Р 15

Радянські репресії у західних областях України (1939 – 1953): історія, особистості, пам'ять: колективна монографія / відп. ред. В. Ільницький. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. 374 с.

ISBN 978-9934-26-216-6

У запропонованій монографії представлено окремі аспекти проблеми формування політики пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953).

Матеріали монографії можуть використовуватися політичними й громадськими організаціями, освітніми та науковими закладами задля ґрунтовнішого розуміння і виваженого конструювання політики пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях.

Уміщені в монографії дослідження також можуть бути корисними науковцям, учителям, студентам, учням та усім, хто цікавиться питаннями історії України ХХ ст.

УДК 94(477.8)"1939/1953"

© О. Каліщук, В. Ільницький, О. Малярчук, Р. Попп,
Л. Стрільчук, О. Добржанський, М. Галів, А. Огар, А. Бойчук,
Ю. Стецик, А. Бойчук, Я. Антонюк, С. Кобута, С. Кобута,
В. Гулай, Н. Дмитришин, 2022

ISBN 978-9934-26-216-6

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**

**SOVIET REPRESSION IN THE WESTERN
REGIONS OF UKRAINE (1939–1953): HIS-
TORY, PERSONALITIES, MEMORY**

Collective Monograph

IZDEVNIECĪBA
BALTIJA
PUBLISHING

2022

UDC 94(477.8)"1939/1953"
S 15

Reviewers:

Degtyarev Serhiy Ivanovych – Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History, Sumy State University;

Futala Vasyl Petrovych – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Recommended for publication by the Academic Council of the Faculty of History of Drohobych State Ivan Franko Pedagogical University
(Minutes № 3 of March 31, 2022)

Recommended for publication by the Academic Council of Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine
(Minutes № 2 of 24 March, 2022)

S 15

Soviet repression in the western regions of Ukraine (1939–1953): history, personalities, memory : Collective Monograph / ed. V. Ilnytskyi. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 374 c.

ISBN 978-9934-26-216-6

The proposed monograph presents some aspects of memory policy-making problems in Ukraine of Soviet repression in the western regions (1939–1953).

The materials of the monograph can be used by political and public organizations, educational and scientific institutions for a more thorough understanding and balanced construction of memory policy in Ukraine on Soviet repressions in western regions.

The studies presented in the monograph can also be useful for scientists, teachers, students, pupils, and anyone interested in the issues of History of Ukraine in the twentieth century.

UDC 94(477.8)"1939/1953"

© Oksana Kalishchuk, V. Ilnytskyi, O. Maliarchuk, R. Popp, L. Strilchuk, O. Dobrzhanskyi, M. Haliv, A. Ohar, A. Boichuk, Y. Stetsyk, A. Boichuk, Y. Antoniuk, S. Kobuta, S. Kobuta, V. Gulay, N. Dmytryshyn, 2022

ISBN 978-9934-26-216-6

З М І С Т

Проблема репресій радянської влади на західноукраїнських землях у 1939–1953 рр. на сторінках періодичних видань інституту історії України НАН України (<i>Василь Футала</i>).....	9
Операція «Захід» («Запад»): історіографічний концепт (<i>Оксана Калищук</i>).....	36
Репресована пам'ять: міркування про причини колективної амнезії (закарпатський приклад комеморації Голокосту) (<i>Павло Леньо</i>).....	51
Політика пам'яті щодо репресій, вчинених радянською владою стосовно власних громадян, які у роки війни побували у військовому полоні та в окупації (<i>Людмила Стрільчук</i>).....	63
Реабілітовані в ХХІ ст.... з підсумків роботи регіональної комісії з реабілітації в Закарпатській області (<i>Василь Міщанин</i>).....	82
Локальні увічнення пам'яті про радянських політичних в'язнів 1937–1941 рр. (<i>Роман Офіцинський</i>).....	106
Репрезентація пам'яті про військовополонених із СРСР періоду Другої світової війни у сучасному суспільстві (<i>Віталіна Данильчук</i>).....	115
Ідеологічно-пропагандистська складова репресивної політики сталінського тоталітарного режиму в західних областях України наприкінці Другої світової війни та в перші повоєнні роки як основа формування та реалізації радянської моделі політики пам'яті (<i>Василь Гулай, Наталія Гриньох</i>).....	126
Повсякдення терору: репресивно-депортаційні заходи радянської влади на території Східної Галичини у 1944–1953 рр. (<i>Василь Ільницький, Володимир Старка</i>).....	149

Everyday Terror: Repressive and Deportation Measures of Soviet Power in Eastern Galicia in 1944–1953 (<i>Vasyl Ilnytskyi, Volodymyr Starka</i>).....	149
Operation Vistula of 1947: problems of polish-ukrainian models of commemoration (<i>Liubomyr Khakhula, Vasyl Gulay</i>).....	167
Resistance of western Ukrainian school youth to the soviet totalitarian regime in 1944–1953 years (<i>Volodymyr Starzhets</i>).....	184
Development of agricultural human resources of the Soviet government in the western Ukrainian regions in 1944–1953 (<i>Oleh Maliarchuk</i>).....	202
Mark Lutskevych’s biography in the context of modern politics of memory (<i>Ruslana Davydiuk</i>).....	227
Three Portraits of Repressed Educators of the Drohobych Region (second half of the 1940s): Prosopographic Essay (<i>Mykola Haliv, Anna Ohar, Maria Yarushak</i>).....	246
Political repression against the basilian monkhood in Galicia (1944–1946): prosopographic aspects (<i>Yurii Stetsyk, Vasyl Ilnytskyi, Antonina Boichuk</i>).....	290
Counterintelligence in Ukraine in the System of Soviet Special Services (1918–1991) (<i>Vasyl Danylenko</i>).....	314
From Franz Joseph to Gorbachev. Operative Activity and Biography of Vasyl Khomyak – Superagent of Soviet Intelligence «82» (<i>Dmytro Viedienieiev</i>).....	347
The List of Abbreviations.....	372

ПОВСЯКДЕННЯ ТЕРОРУ: РЕПРЕСИВНО-ДЕПОРТАЦІЙНІ ЗАХОДИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1944–1953 рр.

Російсько-українська війна 2014–2022 рр. актуалізувала необхідність вивчення політики російської держави на окупованих територіях. Упродовж ХХ ст., російські / радянські окупанти діяли за стандартними лекалами, котрі одночасно із впровадженням традицій «русского міра», несли із собою тотальне руйнування усталеного життя місцевого населення. Подібно до орд хана Батия та його нащадків, росіяни не лише економічно виснажували захоплені землі, але й примусово виселяли значну частину автохтонних мешканців, у віддалені райони імперії.

Так було і на початку 1944 р., коли радянська армія знову повернулася на терени Східної Галичини. Добре пам'ятаючи поведінку «освободітелів» у 1939–1941 рр., частина галицького соціуму намагалася, за будь-яку ціну мігрувати на захід, щоб уникнути «радості мешкати у соціалістичному раю». Однак, зважаючи на інтенсивність бойових дій, не всім охочим це вдавалося.

Намагаючись дотримуватися норм ведення бойових дій, прописаних у Гаазькій конвенції «Про закони та звичаї війни» 1899 і 1907 рр., ініціатором підписання яких, до речі, була і Росія, відступаючі підрозділи вермахту організовували відселення сільських мешканців Східної Галичини із зони ведення бойових дій. У аналітичному звіті українського національно-визвольного руху з теренів Станіславщини за березень-квітень 1944 р. повідомлялося про евакуацію мешканців, щонайменше десятка сіл. Зазначимо, що під час евакуації, союзники німців з числа військовослужбовців угорської армії та фольксдойчі, з числа мешканців південних регіонів України, вдавалися до мародерства – на згарищах помешкань шукали за закопанним майном, не гребували навіть розкопувати могили на цвинтарях у пошуках золотих зубів, каблучок тощо³⁷³.

Подібні переселенські дії тривали з іншого боку фронту. В інформації наркома внутрішніх справ СРСР про відселення мешканців 25-кілометрової прифронтової смуги, станом на 24 травня

³⁷³ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 1 (1939–1945). Івано-Франківськ : КПФ «ЛІК», 2009. С. 320.

1944 р. зазначено, що в межах 1-го українського фронту, відселено 214 950 осіб³⁷⁴. у т. ч., лише у Буданівському районі Тернопільської області – 3 465 селянських дворів (17 080 осіб)³⁷⁵.

У переважній більшості відселення господарств з прифронтової смуги мало примусовий характер через низку чинників. Бойові дії припали на активну фазу збору урожаю, а відтак селяни не бажали полишати засіяних наділів, намагаючись навіть під обстрілами провести жнива, щоб не втратити урожай.

У прифронтовій смузі, радянські військовослужбовці на свій розсуд порядкували у полях, посилаючись на відповідні накази вищого командування. У Доповідній записці на ім'я голови РНК УРСР М. Хрущова зазначалося, що в Станіславській області на виконання наказу ставки Верховного Головного Командування за № 203307 і постанови Військової Ради 1-го Українського фронту від 10 червня 1944 р. встановлювався порядок збору урожаю у 20-кілометровій прифронтовій смузі. Щодо урожаю зернових та сіна у 7-кілометровій прифронтовій смузі, то він залишався за військовими частинами, оскільки цивільне населення в цю смугу не допускалося. Зібраний урожай, за умови надання господарствами відповідних документів, згодом буде зарахований у рахунок держпоставок³⁷⁶.

Додатковим чинником виступав страх, що залишене без догляду майно буде банально розграбоване. Останні застереження були небезпідставними. У доповідній записці на ім'я секретаря Тернопільського обкому від 8 червня 1944 р. зазначалося, що залишене переселенцями від лінії фронту майно населення часто розграбовується військовослужбовцями. Крім того, внаслідок необережного поводження з вогнем військовослужбовців радянської армії, часто виникали пожежі. Наприклад, в с. Слобідки Товстенського району Тернопільської області одночасно виникло два джерела відкритого вогню, внаслідок чого знищено 109 житлових та господарських будівель. Подібні інциденти мали місце і в селах Попівці та Цапівці вказаного району³⁷⁷.

³⁷⁴ «Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр. / упоряд. Ярослав Дашкевич; Василь Кук. Львів, 2010. С. 69.

³⁷⁵ ДАТО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 51.

³⁷⁶ ДАІФО. Ф. Р. 295. Оп. 3. Спр. 11. Арк. 1.

³⁷⁷ ДАТО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 2.

Окремі мешканці галицьких сіл саботували відселення, побоюючись, що їх «вивезуть в Сибір»³⁷⁸. Ці побоювання селян були далеко небезпідставними.

У структурі НКВС СРСР, 24 березня 1944 р., створено відділ спецпоселень. 31 березня 1944 р. генеральний комісар державної безпеки Л. Берія підписав розпорядження № 7129 про депортацію сімей учасників визвольних змагань. 5 квітня 1944 р. затверджено інструкцію «Про порядок виселення членів сімей оунівців та активних повстанців у віддалені райони Союзу РСР», згідно з якою всі повнолітні та неповнолітні члени сімей українських націоналістів мали бути виселені, а їх майно – конфісковане. Документальними підставами для виселення могли бути довідки сільрад, свідчення арештованих підпільників, оперативні матеріали НКВС–НКДБ³⁷⁹. Депортованих перевозили у товарних вагонах без будь-яких умов (при нормі 40–80 осіб), чисельністю 150–200 осіб (і більше). Через холод, голод і хвороби до місця призначення доїжджали далеко не всі.

При цьому мусимо відзначити, що бажання окремих чиновників вислужитися ставало причиною випадків незаконних (осіб, не причетних до визвольного руху) депортацій сімей (як членів сімей націоналістів), які під час етапування супроводжувалися злочинами. Цьому сприяла сама система, яка закривала очі на ці та подібні злочини. Зазвичай списки осіб, які підлягали депортації, готували сільські ради на місцях у координації з органами НКВС. Упродовж 1944 р. акція з виселення «сімей активних учасників ОУН» набрала таких масштабів, що сільські чиновники у гонитві за «показниками» вносили до списків усіх безоглядки. Так, восени 1944 р. із с. Луки Тернопільської області виселили родину бійця Червоної армії, а в с. Переволока Буцацького району Тернопільської області до Сибіру відправили родину важкопораненого фронтовика. Щоб у подальшому уникати подібних «перегинів», 14 жовтня 1944 р. нарком внутрішніх справ УРСР В. Рясний своїм

³⁷⁸ ДАЛО. Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 6.

³⁷⁹ Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки : монографія / Дмитро Веденєєв, Геннадій Биструхін. Київ : К.І.С., 2007. С. 44; Історія українського селянства : нариси в 2 т. / ред. Володимир Литвин. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 2. С. 399.

розпорядженням наказав більш ретельно підходити до формування списків родин на виселення³⁸⁰.

Проте керівництво західноукраїнських областей, прагнучи «вислужитися» та довести свою відданість системі, продовжувало займати особливо активну позицію щодо проведення репресій. Так, 15 травня 1945 р. секретар Дрогобицького обкому КП(б) У С. Олексенко рекомендував почати реальну боротьбу проти підпільників, масове виселення осіб та їхніх сімей, які мали стосунок до націоналістів. На його думку, як мінімум, необхідно було терміново виселити понад 100 сіл, а для інших спростити оформлення документів на висилку, наголошуючи при цьому на потребі брати заручників³⁸¹.

На думку С. Олексенка, «селяни, які будуть переселені в інші райони, стануть живими агітаторами за те, щоб слухатися влади, а не займатися бандитизмом»³⁸². До речі, окремим керівникам західних областей України навіть забракло наданого ліміту на виселення, і вони просили про його збільшення. Водночас через величезні масштаби деякі керівники областей не встигали готувати документи для виселення. Так, станом на 15 жовтня 1944 р. у Дрогобицькій області підлягали виселенню 100 сімей (300 осіб), хоча практично було оформлено справи на 70 (256 осіб)³⁸³. Подібна ситуація склалася в Станіславській області, де за листопад-грудень 1945 р. оформили і затвердили облікові справи на виселення 1 104 сімей підпільників: виселено 657 сімей, повернено 804 облікових справ у РВ НКВС на дооформлення, в РВ НКВС перебували 1 473 затверджені облікові справи на розшук сімей підпільників, які переховувалися від виселення³⁸⁴.

15 травня 1945 р. під час наради з партактивом та керівниками силових відомств у Львові М. Хрущов вкотре вимагав «рішуче

³⁸⁰ Вронська Т. Упокорення страхом: сімейне заручництво ту каральній практиці радянської влади (1917–1953 рр.) : наукове видання. Київ : Темпора, 2013. С. 343.

³⁸¹ ДАЛО. Ф. П-5001. Оп. 6. Спр. 50. Арк. 38.

³⁸² ДАЛО. Ф. П-5001. Оп. 6. Спр. 59. Арк. 373; Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття. Львів : ЛДУ імені Івана Франка, 2000. С. 194; Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика. Львів : Добра справа, 2003. С. 243.

³⁸³ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: суспільно-політичний та історичний аналіз : у двох книгах. Київ : Либідь; Військо України, 1994. Книга друга : Документи та матеріали. С. 515.

³⁸⁴ ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 55 (1953). Спр. 5. Т. 4. Арк. 402.

проводити репресії проти мирного населення, висилати родини повстанців у віддалені місцевості СРСР»³⁸⁵.

Після наради керівництво УРСР 19 травня 1945 р. видало третє «звернення до робітників, селян та інтелігенції західних областей України», у якому закликали учасників українського національно визвольного руху добровільно скласти зброю і до 20 липня 1945 р. вийти з лісів та припинити боротьбу. У випадку невиконання вимог «до всіх учасників банд будуть застосовані найсуворіші заходи як до зрадників Батьківщини і ворогів радянського народу, а їхні посібники і родини будуть покарані з усією суворістю радянських законів»³⁸⁶.

20 травня 1945 р. нарком внутрішніх справ УРСР видав наказ, у тексті якого серед іншого зазначалося: «всіх учасників банд, які не з'явилися в органи Радянської влади до 20 липня 1945 р., розглядати, як непримиренних ворогів радянського народу і зрадників батьківщини, і всі вони підлягають арешту і суворому покаранню чи знищенню в разі вчинення ними опору, а родини їхні виселено»³⁸⁷.

Для придушення підпільного руху в Карпатському краї, крім депортацій, запровадили систему заручників. У постанові Політбюро ЦК КП(б)У від 24 липня 1945 р. відверто рекомендувалося: «На зборах в населених пунктах або індивідуально попередити підозрюваних у бандпосібництві – куркулів, торговельників та інших елементів, якщо у цьому населеному пункті здійсниться якийсь злочин, то вони негайно будуть арештовані й віддані під суд, а їх сім'ї – виселені»³⁸⁸.

Уже цитований «класик» депортаційних кампаній С. Олексенко вважав, що виселення – це «засіб якнайшвидшої ліквідації бандитизму». У зв'язку з цим у середині січня 1946 р. він просив

³⁸⁵ Вронська Т. Упокорення страхом: сімейне заручництво ту каральній практиці радянської влади (1917–1953 рр.): наукове видання. Київ : Темпора, 2013. С. 343.

³⁸⁶ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 3 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943–1959 / упоряд. Олександр Вовк, Іван Павленко, Юрій Черченко. Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2001. С. 155–158.

³⁸⁷ Вронська Т. Упокорення страхом: сімейне заручництво ту каральній практиці радянської влади (1917–1953 рр.): наукове видання. Київ : Темпора, 2013. С. 343.

³⁸⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : директивні документи ЦК Компартії України. 1943–1959 / упоряд. Олександр Вовк, Іван Павленко, Юрій Черченко. Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2001. С. 172.

М. Хрушова надати 150 вагонів для того, щоб через виселення сімей завдати відчутного удару націоналістам³⁸⁹.

Навесні 1946 р. репресивно-каральна система в боротьбі з визвольним рухом застосовувала метод масового випалювання лісів на теренах з найбільшою концентрацією повстанських загонів – в околицях Станіслава (Чорний ліс), Ковельщині (Цуманський ліс), у північно-східній частині Львівської області (Радехівщина)³⁹⁰. Проте спаленням лісів карателі не обмежувалися – вони виселяли, а інколи навіть спалювалися підлісні села, присілки і хати. На початку 1946 р. у Журавнівському р-ні було виселено хутори і присілки: Лучки та Парцеляція поблизу с. Новошини, Забугай та Ковбаса біля с. Которини, Вільшаниця поблизу с. Монастирець, Фільварки та Заподрини поблизу с. Буянів, Лісничівка біля с. Чертіж, Парцеляція поблизу с. Корчівка Журавнівського р-ну³⁹¹.

Нову велику хвилю депортації сільського населення Західної України започаткувала Постанова Ради Міністрів СРСР № 3214-1050 с від 10 вересня 1947 р., присвячена проблемам забезпечення робочою силою вугільної промисловості СРСР. Згідно з документом, сільське населення Західної України передбачалося залучити до роботи на вугільних шахтах Карагандинської, Архангельської, Вологодської, Кемеровської, Кіровської, Молотовської, Свердловської, Тюменської, Челябінської і Читинської областей РС-ФРР. 17 жовтня 1947 р. міністр внутрішніх справ СРСР С. Круглов доповів заступникові РНК СРСР В. Молотову про те, що для реалізації зазначених планів із західних областей УРСР направляються 20 000 сімей активних націоналістів і бандитів³⁹².

У цьому контексті доцільно згадати про найбільш масштабну депортаційну акцію «операцію Захід» із західних областей України у жовтні 1947 р. За твердженням О. Бажана, задум провести широкомасштабну виселенську акцію у західних областях Украї-

³⁸⁹ Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. : Нові документи і матеріали. Київ : Дніпро, 1998. С. 392.

³⁹⁰ Історія українського селянства : нариси в 2 т. / ред. Володимир Литвин. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 2. С. 397.

³⁹¹ УГВР в світлі постанов Великого Збору та інших документів з діяльності 1944–1951 рр. [Б.м.] : Видання Закордонних частин ОУН, 1956. С. 132. (Серія «Бібліотека українського підпільника». Ч. 3).

³⁹² Вронська Т. Упокорення страхом: сімейне заручництво ту каральній практиці радянської влади (1917–1953 рр.) : наукове видання. Київ : Темпора, 2013. С. 358–359.

ни належав заступникові міністра державної безпеки СРСР генерал-лейтенантові С. Огольцову та міністру держбезпеки УРСР генерал-лейтенантові С. Савченку³⁹³.

14 жовтня 1947 р. у Львові за участю начальників УМВС західних областей відбулася нарада з організаційних питань, пов'язаних з наступною операцією. На нараді 16 жовтня 1947 р. у м. Львів начальник ГУВВ МДБ СРСР генерал-лейтенант П. Бурмак закликав представників регіональних підрозділів міністерства держбезпеки не обмежувати себе у складанні списків претендентів на депортацію. Про важливість операції «Захід» свідчить те, що у зв'язку з її проведенням начальники УМДБ областей видали накази про перехід особового складу УМДБ на казармене становище³⁹⁴.

Усе мало відбуватися в умовах суворої конспірації. Керівники ОК та РК КП(б)У про неї дізналися за два-три дні до початку, а радянський актив лише о 6-й годині ранку 21 жовтня безпосередньо перед її початком. Зазначимо, що з метою дотримання конспірації весь партійно-радянський, комсомольський актив із міст і райцентрів, за винятком уповноважених обкому КП(б)У в районах, був направлений в села за декілька днів перед нібито для «проведення поточних господарсько-політичних заходів». Крім того, до забезпечення проведення операції залучили 15 750 осіб керівного офіцерського складу різних відомств репресивно-карального апарату та близько 30 000 військовослужбовців³⁹⁵.

Попри те, що підготовка до операції відбувалася в режимі надзвичайної секретності, українські повстанці за кілька днів все ж встигли попередити частину людей. В селах Підкамінь та Долиняни Рогатинського району Станіславської області та кількох селах сусіднього Ходорівського району Львівської області, за кілька

³⁹³ Бажан О. «...нам дорікнули у ЦК КП(б)У, що ми мало беремо...»: До 70-річчя масової депортації населення Західної України під кодовою назвою «Захід». *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2012. № 2(39). Харків : Права людини, 2012. С. 184.

³⁹⁴ ГДА СБУ. Ф. 71 Оп. 10. Спр. 18. Арк. 183.

³⁹⁵ Бажан О. «...нам дорікнули у ЦК КП(б)У, що ми мало беремо...»: До 70-річчя масової депортації населення Західної України під кодовою назвою «Захід». *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2012. № 2(39). Харків : Права людини, 2012. С. 186.

днів перед початком операції невідомі поширили листівки «Ховайтесь, Вас будуть виселяти»³⁹⁶.

У Карпатському краї наймасштабніше ця акція проходила 21 жовтня 1947 р. у Станіславській області. До її проведення залучили 1 693 оперативних працівників, 10 000 партійно-радянського активу, 5 841 бійця військ МДБ і прикордонників МВС, 941 бійця винищувальних батальйонів, 605 автомашин, 2 000 возів, танкові підрозділи ПрикВО. У подібній операції в Чернівецькій області взяли участь 381 особа оперативного складу МДБ і МВС, 630 військового складу, 600 учасників ВБ. Політичну роботу у селах, де планувалося виселення, проводили 600 осіб із числа партійного активу³⁹⁷.

Навіть попри негоду (напередодні операції в гірських місцевостях в результаті бурани сніговий покрив сягнув двох метрів) операція тривала, у пастці опинилося 55 військових машин на шляху з Коломиї до Косова³⁹⁸. Подібні складні погодні умови спостерігалися і в Чернівецькій області. Осіб, яких виселяли, часто виганяли з домівок у чому були, не даючи змоги зібрати речі першої необхідності, і везли на відкритих машинах та возах до залізничних станцій або навіть вели пішки³⁹⁹.

Довідка про виселення родин українсько-німецьких націоналістів від 14 жовтня 1947 р. за підписом начальника управління МДБ по Тернопільській області полковника Коломійця, передбачала виселити з Тернопільської області 4 800 родин. Після закінчення операції, фактично виселили 5 053 (13 174 осіб), у тому

³⁹⁶ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті : документи і матеріали / відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 3 (1947–1957 рр.). Івано-Франківськ : КПФ «ЛК», 2011. С. 142.

³⁹⁷ Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття. 1939–1955 рр. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2005. С. 549–552; Бажан О. «...нам дорікнули у ЦК КП(б)У, що ми мало беремо...»: До 70-річчя масової депортації населення Західної України під кодовою назвою «Захід». *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2012. № 2 (39). Харків : Права людини, 2012. С. 187, 190.

³⁹⁸ Бажан О. «...нам дорікнули у ЦК КП(б)У, що ми мало беремо...»: До 70-річчя масової депортації населення Західної України під кодовою назвою «Захід». *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2012. № 2 (39). Харків : Права людини, 2012. С. 187, 190.

³⁹⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 5: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943–1959) / упоряд. Анатолій Кентій, Володимир Лозицький, Ірина Павленко. Київ ; Торонто : Літопис УПА, 2002. Кн. 2 : 1946–1947. С. 458–467.

числі 300 родин куркулів, 3 956 середняків, 778 бідняків. На час операції заховалися 97 родин⁴⁰⁰.

Згідно з рішенням Тернопільського обкому КП(б)У про виселення сімей українсько-німецьких націоналістів, у Великобірківському районі 20 жовтня 1947 р. складено детальний план та проведено нараду партійного й радянського активу з цього питання. Операцію розпочали о 23 год. Підлягало виселенню з району 100 родин чисельністю 269 осіб. У результаті операції 92 родини 237 осіб о 16 год. 21 жовтня доставлені на залізничну станцію **Борки** далі **БІРКИ** **Великі** та завантажені у вагони⁴⁰¹.

Мешканці сіл на заходи із виселення реагували по-різному. В селах Чернелів-Руський та Бірки Великі незаможне селянство з «ентузіазмом допомагало виселенській акції», мотивуючи свої дії тим, що під час німецької окупації частина родичів виселенців працювали в поліції та забирали в них майно, маючи нагоду у такий спосіб поквитатися⁴⁰². В с. Незвисько Обертинського району Станіславської області не могли знайти однієї жінки. Працівник МГБ викликав двох «десятихатників» і доручив їм розшукати її. Через дві години десятники привели жінку на збірний пункт⁴⁰³. Інші селяни співчували, намагаючись заховати дітей та частину майна. У с. Товстолуг на захист родин, які підлягали виселенню, став голова сільради. Наступного дня його на загальних зборах села зняли. Згодом, як зазначено у звіті райкому: «після виселенської акції 22–23 жовтня у всіх селах проведено збори селян, на які за 1 год. зібралися майже всі жителі сіл. До того на такі заходи практично ніхто не ходив»⁴⁰⁴.

Майно виселених родин передавали на баланс райфінвідділів та місцевої споживчої кооперації для подальшої реалізації⁴⁰⁵. Хоч мали місце й факти розкрадань. 22 жовтня 1947 р. в Галицькому районі Станіславської області під час примусового виселення сі-

⁴⁰⁰ ДАТО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 867. Арк. 65.

⁴⁰¹ ДАТО. Ф. П-12. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 43.

⁴⁰² ДАТО. Ф. П-12. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 44.

⁴⁰³ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті: документи і матеріали / відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. Том. 2. Книга 3 (1947–1957 рр.). Івано-Франківськ: КПФ «ЛПК», 2011. С. 141.

⁴⁰⁴ ДАТО. Ф. П-12. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 44.

⁴⁰⁵ Там само. Арк. 45.

мей членів ОУН та опису їх майна членами комісії здійснено присвоєння майна (картоплі, зерна)⁴⁰⁶.

Результати цієї операції вражали, адже за короткий проміжок часу (21–26 жовтня) зі значної території (сім областей) вислали 26 332 сім'ї (77 791 особа): (Дрогобицька – 4 504 (14 456; 3 603 чоловіків, 6 398 жінок, 4 455 дітей), Станіславська – 4 512 (11 883; 2 775 чоловіків, 5 499 жінок, 3 609 дітей), Чернівецька область – 613 сімей (1 627; 269 чоловіків, 743 жінок, 615 дітей)⁴⁰⁷.

Результат операції задовольнив керівників СРСР. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 жовтня 1948 р. її виконавці були нагороджені: орденом Червоного прапора – начальник УМДБ Дрогобицької області полковник В. Майструк, перший заступник міністра держбезпеки СРСР генерал-лейтенант С. Огольцов, начальник УМДБ Станіславської області полковник Р. Сараєв; орденом Вітчизняної війни I ступеня – начальник УМДБ Чернівецької області полковник М. Решетов. Усього нагородили 1 708 осіб, із них 49 орденами Червоного прапора, 193–Вітчизняної війни I ступеня, 272 – Вітчизняної війни II ступеня, 572 – Червоної зірки, 523 – медалями «За відвагу», 99 – «За бойові заслуги»⁴⁰⁸.

Війна закінчилася у 1945 р., а репресивний апарат отримував бойові нагороди. Звідси – запитання: з ким тоді велася війна? Досить влучно констатує Д. Веденєєв, що хоча радянська адміністрація формально таврувала український визвольний рух «бандитизмом», рефлекторно розглядала протиборство з ним різновидом справжньої війни. Про це опосередковано свідчить надання згодом військовослужбовцям, задіяним в антиповстанських операціях післявоєнного періоду, статусу учасників Великої Вітчизняної війни (попри те, що порівнювати ці історичні явища безглуздо), і навіть така деталь, як нагородження офіцерів орга-

⁴⁰⁶ ДАІФО. Ф. Р. 295. Оп. 3. Спр. 58. Арк. 158.

⁴⁰⁷ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 : суспільно-політичний та історико-правовий аналіз : у двох книгах. Київ : Либідь; Військо України, 1994. Кн. 1. С. 284; Науменко К. Карально-репресивна система СРСР як головний інструмент радянзації Львівщини (1944–1953). Реабілітовані історією : у 27 тт. Львівська область. Львів : Астролябія, 2009. Кн. 1. С. 607; ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 36 (1960). Спр. 5. Арк. 2; Ф. 13. Спр. 372. Т. 95. Арк. 100.

⁴⁰⁸ Бажан О. «...нам дорікнули у ЦК КП(б)У, що ми мало беремо...»: До 70-річчя масової депортації населення Західної України під кодовою назвою «Захід» *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2012. № 2 (39). Харків : Права людини, 2012. С. 192.

нів і військ держбезпеки, що брали участь у протиборстві з ОУН та УПА, орденами ВВВ I та II ступенів⁴⁰⁹. До речі, це суперечило й статутіві ордена.

У повоєнний час продовжилася практика відселення селянських господарств від стратегічних господарських та військових об'єктів. У зв'язку із цим було прийнято відповідне рішення ЦК КП(б)У для очищення населених пунктів, розташованих у зонах автомагістралей, колій залізниць, мостів, стратегічних об'єктів. Як наслідок, тільки з Дрогобицької області станом на 19 січня 1946 р. виселили 395 сімей підпільників (1 011 осіб). У порядку очистки міст від антирадянського елемента відселено 171 особу⁴¹⁰.

Виконком Снятинського району Станіславської області 30 березня 1946 р. просив відселити за затвердженим списком сім'ї, що проживали поблизу залізничної колії у зв'язку з тим, що вони «соціально небезпечні радянській владі елементи та співпрацюють з УПА»⁴¹¹. Рада міністрів УРСР 20 січня 1947 р. окремою постановою зобов'язала місцеві органи влади розширити за рахунок прилеглих селянських наділів межі військового аеродрому м. Станіслав. Потрібно зазначити, що селянам дозволили зібрати урожай, якщо їх ділянки потрапили до зони меж аеродрому. Із 470 га вилучених земельних наділів для потреб військових селянам мали компенсувати 191 га з державного земельного фонду і 282 га за рахунок сільських підсобних господарств⁴¹². Станіславський облвиконком прийняв рішення про виділення під стрільбище 23 842 га землі, що охоплювали саме ті села, в яких визвольний рух був найпотужнішим (район Чорного лісу). Щоправда, ПрикВО кілька разів коректував плани у бік зменшення необхідної для стрільбища території.

⁴⁰⁹ Веденєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки : монографія. Київ : К.І.С., 2007. С. 42.

⁴¹⁰ ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 41. Арк. 13; Вронська Т. Заручники тоталітарного режиму: репресії проти родин «ворогів народу» в Україні (1917–1953 рр.) / НАН України ; Інститут історії України ; Служба безпеки України ; Інститут дослідження проблем державної безпеки. Київ : Інститут історії України, 2009. С. 353.

⁴¹¹ ДАІФО. Ф. Р. 295. Оп. 3. Спр. 43. Арк. 33.

⁴¹² ДАІФО. Ф. Р. 295. Оп. 3. Спр. 54. Арк. 3.

Розв'язання питання затягнулося аж до 5 листопада 1948 р., а потім взагалі було зняте з порядку денного⁴¹³.

Наприкінці 1940-х рр. у селах Західної України тривав набір селянських родин, які «добровільно» погоджувалися переїхати у південні області УРСР. У постанові Заліщицького РК КП(б) У Тернопільської області від 23 серпня 1949 р. «Про переселення колгоспників та одноосібників у колгоспи Запорізької області» серед іншого зазначалося: «керуючись постановою виконкому Тернопільської обласної ради депутатів трудящих і бюро обкому КП(б) У «Про переселення колгоспників та одноосібників у колгоспи та радгоспи південних областей УРСР», всі переселенці відповідно до п. 2. Постанови РМ СРСР № 3277 від 30 липня 1949 р. звільняються від всіх податкових та страхових платежів, поставок сільськогосподарських продуктів терміном на два роки». Крім того, переселенцям списувалися всі податкові борги. Для тих, хто зголошувався до виїзду добровільно, безкоштовно надавався один вагон на родину для перевезення домашнього майна. Для облаштування на новому місці голові родини надавали допомогу 750 крб. та по 250 крб. на кожного члена родини. Сільгоспбанк надавав переселенцям кредит на будівництво чи ремонт житлових будинків 5000 крб., котрий погашався протягом десяти років, починаючи з третього року з дати переселення⁴¹⁴.

Українські повстанці проводили збройну та пропагандивну боротьбу проти переселення, оскільки ці акції суттєво підривали базу руху. 16 вересня 1949 р. УМДБ Станіславської області у ліквідованого референта СБ Карпатського крайового проводу «Шаха» вилучило звернення до населення: «Українці! Московсько-більшовицькі окупанти заставляють Вас добровільно переселятися у східні області України. Не вірте цьому обману. Це черговий похід більшовицьких колонізаторів із загального плану знищення українського народу. [...] Переселенській кампанії чиніть організаційний відпір, скривайте майно і переходьте на нелегальне становище»⁴¹⁵.

Відтак радянська влада доволі ретельно готувалася до переселенських акцій. У цьому контексті серйозна роз'яснювальна робота

⁴¹³ Андрухів І. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Рівне–Івано-Франківськ : Таля, 2001. С. 223–224.

⁴¹⁴ ДАТО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 1447. Арк. 64.

⁴¹⁵ ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 14. Арк. 21.

проводилася на виконання постанови РМ УРСР і ЦК КП(б)У від 12 серпня 1949 р. про добровільне переселення селянських господарств із західних областей у східні та південні області України. Значну роботу провели уповноважені, що прибули із Херсонської, Запорізької, Миколаївської та ін. областей, роз'яснюючи умови тамтешнього життя. Із низки сіл західних областей виїжджали спеціальні посланці від селян для ознайомлення з життям і умовами облаштування на місці⁴¹⁶. Водночас при проведенні такої роботи деякі уповноважені місцевих партійно-радянських органів допускали порушення «соціалістичної законності», погрози і перегини, що негативно позначалося на ході роботи з організації переселення. У результаті неправильного роз'яснення умов переселення колгоспники тлумачили, що їх будуть переселяти не у південні райони України, а до Сибіру. Наступного дня після бесіди 70 % колгоспників не вийшли на роботу⁴¹⁷.

До 1 листопада 1949 р. із Львівської області в Запорізьку відповідно до Постанови Ради міністрів УССР та ЦК КП(б) У від 12 серпня 1949 р. № 2285 планували переселити 680 господарств. Станом на 27 жовтня 1949 р. план навіть перевиконали. В Запорізьку область переселили 706 господарств, Дніпропетровську – 65 родин. Загалом з Львівської області планувалося переселення 3620 господарств. До кінця року переселили 771, не виселеними залишалися 680 родин⁴¹⁸.

У 1949 р. в Більшівському районі Станіславської області у східній області УРСР планували переселити 20 родин, а переселили сім. На 1950 р. заплановано переселення ще 40 родин. Для відповідної пропагандистської кампанії провели збори голів сільрад, які мали після відповідної «роботи» подати списки. Очевидно, що щось пішло не так, оскільки станом на 10 лютого 1950 р. на переїзд погодилася одна родина, ще три перебували у стадії підготовки⁴¹⁹. У Глинянському районі Львівської області відповідно до плану передбачено виселення 120 одноосібних господарств в південній області УРСР, проте станом на 1 липня 1950 р. відправлено лише 44⁴²⁰. У червні 1950 р. переселили мешканців сіл Майдан і

⁴¹⁶ ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 14. Арк. 1.

⁴¹⁷ Там само. Арк. 7.

⁴¹⁸ ДАЛО. Ф. П-3. Оп. 3. Спр. 553. Арк. 120.

⁴¹⁹ ДАІФО. Ф. П 1. Оп. 1. Спр. 1210. Арк. 17, 184.

⁴²⁰ ДАТО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 1447. Арк. 91.

Нова Гута Станіславського р-ну і Посіч Лисецького р-ну до Херсонської області, а на звільненій території створили полігон, де проводилися бойові стрільби із наземної і зенітної артилерії⁴²¹.

У 1951 р. з Тернопільської області у південні області мали за планом відселити 7 750 родин. Щоб виконати план «добровільного переселення», партійний актив почав включати до списків не лише одноосібників, що не хотіли вступати до колгоспів, але й родини свідків єгови, частина яких, дізнавшись про виселення, тимчасово покидали помешкання. Саме так вчинив житель села Пановичі Підгаєцького району, який, залишивши вдома стареньку матір-інваліда, пішов із проповідями у Станіславську область, чи жителька с. Хоптівка Скалатського району, яка 6 квітня просто тимчасово покинула помешкання⁴²². Священник с. Вільхівці Мельниця-Подільського району Тернопільської області в присутності селян заявив, що радянська влада правильно робить, що висилає родини єговістів. «Їх треба виселили, щоб вони не втягували людей у свої секти».

8 квітня 1951 р. в Монастириському районі Тернопільської області після нічної наради зусиллями партійно-радянського активу спільно з міліціонерами місцевого РВ МДБ на станцію Джурин доставлено 35 родин заможних одноосібників та «антирадянських елементів», які уникали переселення у південні області УРСР. Виселення супроводжувалося зборами колгоспного активу згаданих сіл. Майно цих господарств передали на баланс місцевих колгоспів. У квітні 1951 р. із Зборівського району Тернопільської області переселили у південні області чотири родини свідків єгови та п'ять родин «бандерівців»⁴²³.

У контексті депортаційних кампаній доцільно розглянути ліквідацію хуторів, мешканці яких найбільш завзято виступали проти колективізації та допомагали націоналістам їжею, одягом, схованкою. Хутірська система не дозволяла контролювати селян повністю, тому їх виганяли насильно.

Улітку 1950 р. компартійні органи у західних областях України розпочали ліквідацію 70 000 хуторів. Загалом упродовж 1950–

⁴²¹ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті : документи і матеріали / відп. ред. проф. Микола Кугутяк. Т. 2. Івано-Франківськ : КПФ «ЛПК», 2011. Кн. 3 : 1947–1957. С. 209.

⁴²² ДАТО. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 2120. Арк. 8, 45.

⁴²³ Там само. Арк. 36, 38, 39.

1952 рр. виселили 91 226 хутірських господарств, з них 69 245 розселили у селах західних областей України, 21 981 – у південних. Навіть пізніше, у липні 1952 р., з'явилася постанова про виселення господарств із хуторів, за якою до 1 жовтня 1952 р. потрібно було додатково виселити 51 350 дворів⁴²⁴.

Проте варто відзначити, що накреслені плани наштовхувалися на труднощі, а їхня реалізація затягувалася. Особливо турбувало чекістів незадовільне проведення виселення господарств у листопаді 1952 р. із хуторів у Станіславській області, де план виконали лише на 31,9 %, Дрогобицькій – 35 %, Львівській – 35,3 %, Тернопільській – 40,7 %. Хід виселення господарств із хуторів до західних областей України у серпні 1952 р. відбувався такими темпами: у Дрогобицькій області із запланованих 1 422 господарств було виселено – 358, перевезено будинків до місць виселення – 232, побудовано 20 нових будинків, у т. ч. 154 переселено у південні області України; відповідно в Станіславській – 6 650/1 941/1 591/296/453; Закарпатській – 1 350/885/0/0/363; Чернівецькій – 3 740/1 705/0/427/589⁴²⁵.

Виселення використовувалося і для помсти та залякування за акції націоналістів. У липні 1949 р., відповідно до наказу МДБ СРСР № 00386 від 20 грудня 1948 р., у порядку вжиття заходів у відповідь на диверсійно-терористичні акти, здійснювані оунівським підпіллям, за 10 місяців 1949 р. УМДБ Станіславської обл. і міськрайорганами МДБ виселили 1 358 сімей підпільників і посібників (загальною чисельністю 4 011 осіб)⁴²⁶. Виконуючи заходи у відповідь на здійснені збройні прояви впродовж першої половини 1949 р., у селах Путильського і Вижницького р-нів відділом 2-Н УМДБ були оформлені і затверджені облікові справи на 119 сімей осіб, які підтримували націоналістів (377 осіб) (Путильському р-ні – 74 сім'ї на 247 осіб; Вижницькому р-ні – 45/130)⁴²⁷. У процесі

⁴²⁴ Сеньків М. *Форми і методи відчуження селянства від власності у західному регіоні України (друга половина 40-х – початок 50-х рр. XX ст.)*. *Дрогобицький краєзнавчий збірник* / ред. кол. Леонід Тимошенко (гол. ред.), Любомир Винар, Леонід Зашкільняк, Ярослав Ісаєвич та ін. Дрогобич : Коло, 2003. Вип. VII. С. 470; Сергійчук В. *Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр.: нові документи і матеріали*. Київ : Дніпро, 1998. С. 854.

⁴²⁵ ДАЧО. Ф. П-15. Оп. 1. Спр. 627. Арк. 6; Сергійчук В. *Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. : нові документи і матеріали*. Київ : Дніпро, 1998. С. 854, 856.

⁴²⁶ ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 59 (1953). Спр. 7. Т. 2. Арк. 6, 297; Спр. 6. Т. 4. Арк. 296.

⁴²⁷ ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1960). Спр. 12. Арк. 85.

примусової депортації з лиця землі зникали цілі населені пункти. Після загибелі підполковника МДБ О. Колодяжного спецслужби виселили у вересні-жовтні 1949 р. мешканців трьох сіл, а за вбивство чотирьох партійних працівників та активістів із чотирьох сіл тієї ж Дрогобицької області – 91 родину (385 осіб)⁴²⁸.

Такі виселення часто здійснювалися задля кількості та виконання плану, доведеного вищим керівництвом. Так, 28 червня 1950 р. Степан Пришляк і члени його сім'ї (син – Йосип (1927 р. н.; дочки – Люба (1930 р. н.) і Зена (1935 р. н.)) були виселені на спецпоселення у відповідь на здійснене підпільниками вбивство 7 жовтня 1949 р. у селі Велика Воля міліціонера Миколаївського РВ МВС І. Бобеля. При цьому підставою для цієї акції стала лише така інформація свідка М. Надольського: мовляв, той походить із «кулаків», у період нацистської окупації був українським націоналістом, його будинок відвідували підпільники ОУН, а керівник Євген Пришляк був його двоюрідним братом. Було також враховано свідчення агента «Старик» про те, що С. Пришляк із 1937–1938 рр. перебував в УВО разом з двоюрідним братом Євгеном Пришляком, брав участь в організації відділів УПА. У результаті скарги С. Пришляка 31 грудня 1954 р. провели додаткову перевірку, яка не підтвердила усі названі звинувачення. Зокрема, на основі довідки райвиконкому і допиту свідків з'ясувалося, що С. Пришляк був середняком. Натомість передопитаний агент «Старик» заявив, що він жодних донесень про зв'язки С. Пришляка із оунівцями не давав. Усі інші свідки стверджували, що останній навіть не був родичем Євгена Пришляка, а тому його виселили неправомірно⁴²⁹. Подібні «помилки» були частими. У січні 1950 р. із м. Львів була виселена в Красноярський край СРСР рідна сестра Євгена Пришляка Ольга, хоча, за свідченнями інших заарештованих, свідків та агентури, вона мала серйозне захворювання (туберкульоз костей) і не брала жодної участі в політичному житті. При цьому відверто писалося, що основою для виселення послужила та обставина, що її брат – Євген Пришляк – був

⁴²⁸ Веденєєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки : монографія. Київ : К.І.С., 2007. С. 45.

⁴²⁹ АСГУНП ЛО. Ф. 111. Оп. 1. Спр. Р-8762. Учетное дело № 10281. На семью Пришляк Стефана Михайловича (Начато 20.02.1950 – окончено 24.12.1955). С. 66–67.

«кадровим українським націоналістом, мав псевдо «Мирон», «Чорнота», «Чернець» з 1944 по 1948 рік керував СБ Дрогобицького обласного проводу ОУН, потім був переведений керівником СБ Львівського окружного проводу ОУН. Другий брат – Пришляк Ярослав в період нацистської окупації був членом Львівського обласного проводу ОУН псевдо «Зорян», в 1944 році втік з німцями на Захід, а потім повернувся в західну Україну і перебував на нелегальному становищі». На скаргу О. Пришляк про неправомірність виселення працівники репресивно-каральної системи в заключенні за 10 січня 1957 р. писали, що виселення було здійснено правомірно, а основ для її звільнення зі спецпоселення не було⁴³⁰. Водночас за незаконне виселення сім'ї Федора Гордейчука начальнику Надвірнянського РВ МВС, ст. лейтенанту Решетневу оголосили догану⁴³¹.

Безкарність породжувала нові злочини. Реакцією на раніше здійснені акції українського національно-визвольного руху, впродовж лютого-листопада 1952 р., стало відправлення на спецпоселення 854 сім'ї підпільників, учасників ОУН і їх посібників, загальною чисельністю 3 229 осіб⁴³².

З архівних матеріалів відомо, що радянська адміністрація разом зі спецслужбами намагалася перешкодити поверненню виселених оунівців до місць попереднього мешкання. Постанова Ради Міністрів від 6 квітня 1950 р. скасовувала будь-які терміни заслання і робила їх довічними. До категорії довічно засланих вносили дітей-українців, а за втечу передбачалося покарання – 20 років каторжних робіт. Крім того, 15 червня 1959 р. було видано указ Президії ВР СРСР «Про відповідальність колишніх спецпоселенців за самочинне повернення їх в місця, звідки вони були виселені», порушникам якого загрожував трирічний термін виселення.

Отже, ігноруючи будь-яке міжнародне законодавство та норми моралі, радянська тоталітарна система здійснила один із чи не найбільших злочинів – насильницькі переселення сотень тисяч власних громадян (більшість становили жінки і діти). Депортаційні кампанії радянської адміністрації мали на меті не лише приду-

⁴³⁰ АСГУНП ЛО. Ф. 111. Оп. 1. Спр. Р-20317. Личное учетное дело № 1660 спецпоселенца Пришляк Ольга Степановна (Начато 22.08.1951 – окончено 15.02.1960). С. 2, 22–22зв.

⁴³¹ ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 89 (1951). Спр. 109. Арк. 74–75.

⁴³² ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 99 (1954). Спр. 8. Т. 1. Арк. 71.

шити опір незгідних, але й змінити національну і соціальну структуру суспільства, про що, безумовно, свідчили їхні масштаби. При цьому депортації використовувалися і для залякування тих, хто міг стати в опозицію до влади. У ході реалізації депортаційних кампаній для виведення з повинною націоналістів використовували систему заручництва (погрози виселенням сімей).

Депортаційна політика, стосувалася не лише безпосередніх учасників підпілля, їхніх сімей, але й цілком не залучених до руху осіб. Зокрема, йдеться про урядову кампанію з ліквідації хуторів, віддалених сіл, цілих населених пунктів для влаштування стратегічних військових і промислових об'єктів тощо. Виселення використовувалося і для помсти та залякування за акції націоналістів. Сім'ї націоналістів, які проживали легально, ставали, у повному розумінні, заручниками і через загрозу виселення змушені були виходити з повинною. Остання форма мала й певний позитив, оскільки давала можливість відправити з підпілля підозрілих, виснажених, хворих осіб. Процеси виселення активізувалися напередодні важливих урядових кампаній. Навіть більше, уже після проходження відповідного терміну виселеним особам спецслужби намагалися перешкодити у поверненні. Отже, можемо констатувати, що депортаційно-переселенські акції є неодмінними супутниками російської окупації.

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ, Володимир СТАРКА

Izdevniecība “Baltija Publishing”
Valdeķu iela 62 – 156, Rīga, LV-1058
E-mail: office@baltijapublishing.lv

Iespiests tipogrāfijā SIA “Izdevniecība “Baltija Publishing”
Parakstīts iespiešanai: 2022. gada 27. jūlijs.
Tirāža 150 eks.